

УДК 343.222:343.541

Ю. В. АЛЕКСАНДРОВ

Є. В. ПОНОМАРЕНКО

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗГВАЛТУВАННЯ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Наукові праці МАУП, 2010, вип. 3(26), с. 166–169

Розглянуто питання розвитку кримінально-правових норм українського законодавства щодо відповідальності за згвалтування, дається низка обґрунтованих рекомендацій по вдосконаленню зазначених норм.

Проблема кримінально-правової боротьби із згвалтуваннями була, є і буде актуальною. Адже цей злочин має вічний характер, він існуватиме доти, доки існує людство. До того ж він має велику ступінь суспільної небезпеки поруч із тим, що характеризується високою латентністю.

Водночас у розумінні суспільством моральних і правових цінностей і шляхів їх захисту відбуваються зміни у ході його розвитку, отже потребує постійного дослідження із новими висновками і пропозиціями. Це повною мірою стосується і такої специфічної теми, як статеві стосунки, необхідності визначення того, що на сьогодні треба визнавати злочинним у цій сфері і як вести кримінально-правову боротьбу.

Щодо історичного розвитку боротьби із згвалтуваннями в Україні треба зазначити, що всі кримінальні кодекси (КК) радянського періоду (1922, 1927, 1960 рр.) передбачали, а КК незалежної України (2001 р.) передбачає достатньо сувору відповідальність за згвалтування, що відповідає тяжкості цього злочину.

Усі зазначені кримінальні кодекси формулювали складну об'єктивну сторону згвалтування: ста-

теві зносили, що характеризуються використанням злочинцем хоча б одного з трьох чинників: 1) фізичного насильства; 2) психічного насильства; 3) безпорадного стану потерпілої особи.

Стосовно фізичного насильства і безпорадного стану потерпілої особи, то розуміння цих моментів упродовж розглядуваного часу в теорії і практиці було в основному однаковим.

Стосовно психічного насильства (погрози), то в КК 1960 р. така погроза розумілася занадто широко. Застосування лише цього поняття (погроза) в диспозиції ч. 1 ст. 117 вказаного КК дало судовій практиці підстави вважати, що під погрозою, яка застосовується як засіб подолання опору потерпілої, слід розуміти її залякування висловлюваннями, жестами чи іншими діями про застосування фізичного насильства до самої потерпілої чи до її родича (наприклад, дитини), а так само про знищення або пошкодження майна потерпілої чи її родичів, погроза розголошення відомостей, що ганьблять честь і гідність потерпілої (п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 р. № 4 “Про судову практику у справах про згвалтування та інші статеві злочини”).

Треба вважати, що характер погрози після слів “а так само...” не відповідав рівню суспільної небезпеки злочину зґвалтування.

Ось чому треба визнати правильним формулювання ч. 1 ст. 152 КК 2001 р., в якій ідеться тільки про погрозу застосування фізичного насильства.

На це наголошує і абзац 3 п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 5 “Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи”: “Інші види погроз, зміст яких не передбачає застосування фізичного насильства до потерпілої особи чи іншої людини (наприклад, погроза знищити або пошкодити майно потерпілої особи чи її родичів, розголосити відомості, що ганьблять їх честь і гідність), не дають підстав розглядати вчинені з використанням таких погроз статевої зносини... як зґвалтування...”.

Оскільки норми про відповідальність за насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом в КК 1922 і 1927 рр. не було, слід вважати, що воно охоплювалося статтями, що передбачали відповідальність за зґвалтування (відповідно до ст. 164, 169).

Ось чому слід визнати правильним появу у КК 1960 р. поруч із ст. 117 “Зґвалтування” ст. 118 “Задоволення статевої пристрасті неприродним способом”. Кримінальний кодекс України 2001 р. також поряд із ст. 152 “Зґвалтування” передбачив ст. 153 “Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом”.

І нарешті, у КК 1922 і 1927 р. потерпілою від зґвалтування могла бути особа як жіночої, так і чоловічої статі (“потерпіла особа”), тоді як у КК 1960 р. потерпілою від цього злочину могла бути тільки особа жіночої статі (“потерпіла”). Очевидно, що застосування в КК 2001 р. поняття “потерпіла особа” слід вважати обґрунтованим і відповідаючим реаліям буття.

По мірі розвитку теорії і практики боротьби із зґвалтуваннями збільшувалась і кількість обтяжуючих цей злочин ознак, передбачених у законі.

Так, КК 1922 р. передбачав тільки дві такі обставини: зґвалтування, що мають своїм наслідком самогубство або тяжку хворобу потерпілої особи. Кримінальний кодекс 1927 р. поруч із вказаними обставинами передбачав також скоєння цього злочину кількома особами.

Кримінальний кодекс 1960 р. передбачав уже такі обтяжуючі обставини: зґвалтування, вчинене особою, яка раніше скоїла такий злочин, вчинене групою осіб, або зґвалтування неповнолітньої,

вчинене особливо небезпечним рецидивістом (у КК 2001 р. такий інститут не передбачено), таке, що спричинило особливо тяжкі наслідки (самогубство і тяжка хвороба потерпілої охоплювалося цією обставиною), а також зґвалтування малолітньої.

У КК 2001 р. суттєво вдосконалено положення статті, що передбачає відповідальність за зґвалтування. Разом з тим, як було відмічено, у ньому, на відміну від КК 1960 р., введено підвищену відповідальність не тільки за скоєння тотожного злочину, а й за вчинення зґвалтування після скоєння однорідних злочинів, передбачених ст. 153–155 цього Кодексу.

Важливе чітке тлумачення положень ст. 152 КК (та інших, що знаходяться в Розділі IV Особливої частини Кодексу “Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи”) дав Пленум Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 5.

Усе зазначене є новим кроком у розвитку законодавства про відповідальність за зґвалтування та інші статеві злочини. Але, як показує практика застосування цих норм, вони не є ідеальними і потребують подальшого вдосконалення.

На підставі наших багаторічних досліджень практики боротьби із зґвалтуваннями, вивчення й аналізу статистичних показників, із врахуванням здобутків законодавства деяких інших країн, вважаємо за доцільне викласти ст. 152 КК у такій редакції.

Ст. 152. “Зґвалтування”

1. *Зґвалтування*, тобто природний статевий акт між чоловіком та жінкою, який вчиняється із застосуванням насильства, погрози його негайного застосування як по відношенню до потерпілої особи, так і щодо інших осіб, які опинились поруч, але з метою вплинути саме на волю потерпілої особи, або з використанням безпорадного стану потерпілої особи, — карається обмеженням волі на строк від трьох до п’яти років та зі штрафом від п’ятисот до тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян, або з позбавленням волі строком від трьох до п’яти років.

2. Зґвалтування:

- а) вчинене повторно або особою, яка раніше скоїла будь-який із злочинів, передбачених ст. 153–155 цього Кодексу;
- б) вчинене з використанням умов громадського лиха або в ході масових заворушень;
- в) що спричинило дефлорацію або вагітність потерпілої, — *карається позбавленням волі на строк від п’яти до десяти років.*

3. Зґвалтування:

- а) близького родича або члена сім'ї;
- б) вчинене групою осіб;
- в) вчинене з особливою жорстокістю;
- г) вчинене із застосуванням зброї або предметів, що були використанні як зброя;
- д) що спричинило зараження венеричною хворобою;
- е) особи, яка завідомо для винного була у віці від 14 до 18 років, — *карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років.*

4. Зґвалтування:

- а) що спричинило особливо тяжкі наслідки;
- б) особи, яка завідомо для винного не досягла 14 років, — *карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.*

Щодо висунутих пропозицій надамо короткі пояснення.

Визначення, дане зґвалтуванню у ч. 1 пропонованої статті, на нашу думку, чітко визначає сутність діяння, водночас підкреслюючи, що йдеться про його однину. Коли йдеться про погрозу застосування насильства, то зауважується, що це погроза його негайного застосування, а не в майбутньому, і що вона може бути здійснена не тільки по відношенню до потерпілої особи, а й до інших осіб, які знаходяться поруч, завжди з метою примусити потерпілу особу вступити у статевий акт.

Судова практика вирішує ці питання у конкретних справах саме так. Але у світлі дискусій про необов'язковість для судів, які розглядають кримінальні справи, постанов Пленуму Верховного Суду України, вважаємо, що таке формулювання диспозиції ч. 1 ст. 152 КК є цілком доречним.

Вважаємо також доцільним вказати у ч. 3 і 4 ст. 152 КК в нашій редакції на завідомість для винного того факту, що потерпіла особа знаходилась саме у віці від 14 до 18 років або не досягла 14 років. Тобто суб'єкт злочину мав умисел на зґвалтування особи саме такого віку. Це усуне складнощі, які виникають на практиці при вирішенні питання: за якою саме частиною ст. 152 КК кваліфікувати діяння у конкретних випадках.

Щодо особливо тяжких наслідків при зґвалтуванні (ч. 4 ст. 152 КК), то дотримуємося думки, що сьогодні вони достатньо повно визначені в п. 11 і 12 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 5.

Ми пропонуємо також цілу низку нових обтяжуючих обставин при зґвалтуванні, які наводяться в ч. 2 і 3 запропонованої нами редакції ст. 152 КК. Вважаємо, що це дасть можливість максимально диференціювати відповідальність за скоєння вказаного злочину.

Нарешті, велике розмаїття ситуацій, яке характеризується проявами, що кваліфікуються ч. 1 ст. 152 КК, дає нам підставу рекомендувати ввести у санкцію цієї норми, поруч із традиційним покаранням у вигляді позбавлення волі, альтернативне покарання у вигляді обмеження волі на строк від трьох до п'яти років та зі штрафом від п'ятисот до тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

Література

1. *Кримінальний кодекс УРСР 1922 р. Боротьба із злочинністю в Українській РСР.* — К., 1966. — Т. I. — С. 452–496.
2. *Кримінальний кодекс УРСР 1927 р. Боротьба із злочинністю в Українській РСР.* — К., 1967. — Т. II. — С. 312–369.
3. *Кримінальний кодекс Української РСР 1960 р. Боротьба із злочинністю в Українській РСР.* — К., 1967. — Т. II. — С. 739–826.
4. *Кримінальний кодекс України 2001 р.* — К.: Атіка, 2010.
5. *Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 р. № 4 “Про судову практику у справах про зґвалтування та інші статеві злочини” // Постанови Пленуму Верховного Суду України.* — К.: А.С.К., 2000. — Т. II. — С. 129–135.
6. *Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 5 “Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи” // Юрид. вісн. України.* — 2008. — № 32. — С. 42–48.

Положення, сформульовані у ст. 152 (“Зґвалтування”) чинного Кримінального кодексу України, є істотним прогресом у розвитку цієї норми, але дослідження практики боротьби із цим видом злочинів ставить на порядок денний питання про вдосконалення її положень. Надано конкретні пропозиції щодо цієї статті.

Положення, сформульовані в ст. 152 (“Изнасилование”) действующего Уголовного кодекса Украины, являются существенным прогрессом в развитии этой нормы, но изучение практики борьбы с этим видом преступлений выдвигает на по-

вестку дня вопрос о дальнейшем совершенствовании ее положений. Даны конкретные предложения относительно указанной статьи.

The provisions set forth in st.152 ("rape") current Criminal Code of Ukraine is a significant progress in the development of this norm, but research practices struggle with this type of crime raises questions about the improvement of its provisions. Specific proposals submitted by the authors of this article.

Надійшла 2 вересня 2010 р.